

עין יצחק

פינת ההלכה השבועית

מאת מרן הראשון לציון

הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א

בעל ה'ילקוט יוסף'

עריכה: הרב יצחק קורלנסקי

פר' קורח תשפ"א | גליון מס' 243

הדברים נמסרו ביום ו' עש"ק פר' שלח, כ"ד סיון תשפ"א

בְּרָכָה עַל מַעֲרַת הַנְּטִיפִים

האם מברכים על יצירת מעשה בראשית ששונתה בידי אדם? | על אלו נהרות מברכים 'עושה מעשה בראשית'? | מהו טעם וענין הברכה על דברים שנבראו בששת ימי המעשה? | מתי נוצרה מערת הנטיפים, והאם מברכים 'עושה מעשה בראשית' בראייתה? | האם מברכים 'עושה מעשה בראשית' בראיית ים המלח?

שלא נשתנו מהלכם על ידי אדם. ולהלכה קיימא לן שדוקא בראיית ארבעה נהרות אלו מברכים, אך על שאר נחלים ונהרות, כגון הבנייאס, נחל דרגות, יהודיה, זווייתן, עין גדי, אין מברכים כלל. [וראה עוד בגליון עין יצחק (פר' ראה, מס' 200)].

ברכה על מערת הנטיפים

לפי האמור, הרואה את מערת הנטיפים, אינו מברך 'עושה מעשה בראשית', כי הדבר ברור, על פי חוקרים ומכתבים מהנהלת המקום, שמערה זו לא היתה בזמן בריאת העולם בששת ימי בראשית, ולכן אין שייך לברך על זה 'עושה מעשה בראשית', והוא נתהווה במשך השנים, טיפה אחר טיפה, עד שנעשו הנטיפים הללו. והפרישה הביא מרבינו יונה שאם יש ספק אם זה ממעשה בראשית לא יברך. וכן כתב המשנה ברורה (שם סק"ה) בשם האליה רבה, וכן פסק בשו"ת בצל החכמה (ח"ב סי' י). וכל-שכן במערת הנטיפים שאין ספק כלל. ולכן המבקר במערת הנטיפים אינו מברך 'עושה מעשה בראשית'.

ומכאן יש להעיר על עורכי הספר אור לציון (ח"ב פמ"ו סס"ג) שכתבו בפשטות שבראיית מערת הנטיפים יש לברך 'עושה מעשה בראשית' בשם ומלכות, דדומה להרים וגבעות המשונים שניכרת בהם גבורת הבורא יתברך. אבל זו פשוט טעות בהלכה ואינו נכון, והמברך 'עושה מעשה בראשית' על ראיית מערת הנטיפים, מברך ברכה לבטלה. ועורכי הספר הכשילו את הרבים בברכה לבטלה, ומצוה לתקן הלכה זו.

ברכה בראיית ים-המלח

ומטעם זה אין אנו מברכים על ים המלח 'עושה מעשה בראשית', כי ים זה לא נעשה בששת ימי בראשית, אלא בשעת מהפכת סדום ועמורה, כפי שפירש"י (בראשית י"ג) על הפסוק 'עַמְקֵי הַשְּׂדֵיִם הוּא יָם הַמֶּלַח', שלאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח. ולשון המדרש (בר"ר פרשה מב) ובילקוט שמעוני שם: "הוא ים המלח" - לא היה שם ים, אלא צורים של היאור נתבקעו ונעשה ים, כדכתיב (איוב כ"ז) 'בְּצִוְרוֹת יָאֲרִים בְּקָעוּ'. ולכן אין מברך 'עושה מעשה בראשית', כמבואר בשו"ע (סי' רכ"ב ס"ב) שצריך שיראה הים במקום שלא נשתנה מהלכו על ידי אדם.

שאלה: ישנם היוצאים לטיול במקומות שונים, כבתקופת 'בין הזמנים' וכיו"ב. המבקר במערת הנטיפים, האם מברך ברכת 'עושה מעשה בראשית', כדין הרואה הרים וגבעות?

ברכה בראיית נהרות

תשובה: שנינו במשנה (ברכות נד ע"א) שהרואה נהרות, מברך 'עושה מעשה בראשית'. ומבואר בגמרא (שם נט ע"ב) שאין מברכים 'עושה מעשה בראשית' אלא בדבר שקיים מששת ימי בראשית, ולא מדבר שנשתנה על ידי אדם. ולכן הרואה את נהר פרת בחלקו העובר מהגשר הנקרא "גשרא דבבל" ומעלה, אומר 'ברוך עושה בראשית'. ופירש"י שהיה מקובל בידם שחלק זה של הנהר לא השתנה סדר הילוכו מבריאת העולם, אך מחלקו מן הגשר ומטה אינו מברך, שמשם ולמטה הסיבוהו בני אדם דרך אחרת, ואין בראייתו ראיית מעשה בראשית. וכך מבאר הריטב"א (שם) שאין מברך על הנהרות 'עושה מעשה בראשית' אלא במה שידוע שלא נשתנה מברייתו.

באבודרהם (שער ה) כתב ענין הברכה על דברים שנבראו בששת ימי המעשה, מפני ששבחו של הבורא יתברך כשעינינו רואות ומכירים היום דבר שאנו יודעים שבראו בששת ימי בראשית, ועדיין הוא קיים, קל-וחומר לעושהו שהוא קיים. וברכה זו שבח לבורא יתברך על הבריאה שברא בששת ימי בראשית, ועל שממשיך לקיים את מעשה הבריאה בכל רגע ורגע ומחדש בטובו בכל יום מעשה בראשית. וכן ביאר באליה רבא (הובא במ"ב סי' רכ"ב סק"א).

על אלו נהרות מברכים?

התוס' (ברכות נד שם) כתבו שאין המשנה מדברת על כל הנהרות, אלא ארבע נהרות הכתובים במקרא (בראשית ב' י"ד). כמו חידקל ופרת. וביאר המהרש"א שאפשר טעם התוס' שדוקא על אלו שנקראו מעשה בראשית ולא נשתנו על ידי אדם, אבל שאר נהרות אפשר שנשתנו על ידי אדם, שחפרו וערכו כל מיני שינויים במסלולם, ואינו מעשה בראשית.

וכך פסק מרן בשו"ע (סי' רכ"ב ס"ב) שעל נהרות מברך 'עושה מעשה בראשית', אך לא על כל הנהרות מברך, אלא על ארבעה נהרות שבמקרא (גיחון, פישון, חידקל, ופרת), והוא שרואה אותם במקום

אַבְלוֹת בְּקֶטָן

ילד פחות מגיל שלוש-עשרה שנה, האם אבלות נוהגת בו? | קטן שהגדיל באמצע ימי השבעה, כיצד ינהג? | ומה דינו לענין אבלות י"ב חודש? | האם יש מצוות חינוך קטן בדיני אבלות? | קטן שלאחר כחדשיים שאביו שבק חיים, נעשה בר-מצוה, האם מותר להשמיע תזמורת? | וגם: על תופעת רבני הרדיו המשיבים מיידיית על כל שאלה כלאחר יד, בכל התורה כולה

והש"ך בנקודות הכסף (שם) כתב דדוקא בקריעה, משא"כ באבלות, שהרא"ש נחלק על רבו המהר"ם בקטן שהגדיל בתוך שבעה ימי אבלות, ומשמע שקטן פטור מאבלות אפילו כשהגיע לחינוך. ונראה שמחלוקתם אם לא חל עליו החיוב מיום שהגדיל ויצטרך למנות שבעה לעצמו, אבל בתורת חינוך חייבים לחנכו כבכל המצוות. גם בדגול מרבבה דחה דברי הט"ז, שבכך אתה מבטלו מתלמוד תורה (עי' שו"ע סי' שפד ס"ה), מה שאין כן בקריעה אין ענין לביטול תורה.

חינוך קטן בדיני אבלות

והגאון הראשון לציון בשו"ת חקרי לב (או"ח סי' צט) כתב שלא תיקנו חינוך באבלות, שתקנת החינוך היא להרגילו במצוות לכשיגדיל (רש"י ותוס' חגיגה ו' ע"א), ואם באנו לתקן חינוך באבלות, אין זה אלא אתחלתא דפורענותא, וסימן רע ח"ו שיבא לקטן לכשיגדיל, והרי אפשר שלא יצטרך לאבלות עד סוף ימיו, שאז רגיל בכל המצוות, ולכן ראו שלא לתקן חינוך באבלות, שאין זה דרכי נועם. וכיו"ב כתב המנחת חינוך (מצוה רסד סק"ט) שלא תקנו חינוך אלא במצוה שהוא צריך כשיגדיל, אבל באבלות אפשר שלא תזדמן כלל כשיגדיל, וכתב שהוא דוחק, ד'סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה' (ברכות יז ע"א). וכ"כ בשו"ת כתב סופר (יו"ד סי' קעב) ובשו"ת מהר"ץ חיות (סי' נח).

ואמנם בשו"ת כתב סופר (שם) העיר על הדגול מרבבה בטעם משום שמתבטל מדברי תורה, שאינו טעם לשבח, שהרי אפשר ללמוד בדברים הרעים, אך בשו"ת יביע אומר (ח"ג או"ח סי' כה אות כו, ח"ז יו"ד סי' כט) כתב דלא קשה כל כך, שהרי הוא לומד בצוותא עם כל חבריו, ואי אפשר לייחד להם ללמוד רק בדברים הרעים, ועוד שיש שאין בינתם גדולה עד שלא תהיה להם שמחה מלימודם בדברים הרעים, ולהם אין הבדל בין לימוד בדברים הרעים למקום אחר.

ואמנם לענין אמירת קדיש ואזכרה ולימוד לעילוי נשמת אביו או אמו, כתב בחיי אדם (כלל קסח דין ו, הובא בפתחי תשובה סי' שצו סק"ד) באבילות י"ב חודש שהוא משום כיבוד אב ואם, יש לומר דעל כל פנים בזה חייב. והרי אמירת הקדיש מועילה להעלות נשמת הנפטר.

פסקי 'רבני הרדיו'

סיפרו לי שבשבוע שעבר נשאל אחד מרבני הרדיו בשאלה זו, אודות קטן שלאחר כחדשיים שאביו שבק חיים, נעשה בר-מצוה, האם מותר להשמיע תזמורת, והשיב בהחלטיות ובביטחון שאסור. אבל איך אפשר להורות נגד הפוסקים שבטל מקטן דיני אבלות, וכיון שבשעת פטירה היה קטן, אין דין אבלות בקטן, והואיל ונדחה נדחה.

ומזה נלמד שקשה מאד לסמוך על אותם רבני הרדיו המשיבים מיד על כל שאלה ושאלה כלאחר יד, בבטחון, בכל הנושאים, אבן-העזר, חושן-משפט, בכל התורה כולה. יש בזה אחריות כבידה מאד, וכי מי יכול להעיד על עצמו שהוא יודע את כל התורה כולה. ומי לנו גדול ממון זצ"ל שלא הסכים בשום פנים ואופן לשידור בדרך כזו, שיתקשרו אליו וישיב מיד במקום על שאלה ועוד שאלה. וכבר העיר לא אחת לכמה מרבני הרדיו שלא ישיבו לשאלות מיידיית, אלא יקבלו השאלות ויעיינו בכובד ראש להשיב לפי ההלכה.

שאלה: נער קטן שאביו או אמו שבקו חיים לפני כחדשיים, ועתה הגדיל ונעשה בר-מצוה, האם יכול להביא תזמורת לשמחת הבר-מצוה?

תזמורת בסעודת הבר-מצוה

תשובה: על פי הדין מותר להביא תזמורת לשמח את חתן הבר-מצוה שנתיתם לפני הגיעו לגיל מצוות, שאין אבלות נוהגת בקטן פחות מגיל בר-מצוה. ואפילו אם הקטן הגדיל באמצע שבעת ימי האבלות, שבשעת הפטירה היה קטן ולאחר מכן במהלך ימי השבעה נעשה בר-מצוה, אינו נוהג אבלות. וכל-שכן כשהגדיל ונעשה בר-מצוה רק לאחר השלושים, שאין שייך בזה אבלות, וכל שכן אחר השלושים.

מנהג אבלות בקטן

מבואר בגמרא (מועד קטן יד ע"ב) שאין אבלות נוהגת בקטן, אלא שמקרעין לקטן את בגדו כשאירע לו אבל, מפני עגמת נפש של הרואים, כדי שיגדל צערם ויתעוררו לבכות, ועל ידי כן ירבו בכבוד המת, אך אין חלים על הקטן עצמו דיני אבלות, וכפירש רש"י ולא מפני שהוא אבל. וכתב המרדכי שמכאן יש להוכיח שאין אבילות בקטן, ואם ראובן אבל, ויש לו בנים קטנים, לא יבטלן מלימודם, ולא אומרים לקטן שבימי האבל לא ילך לתלמוד תורה.

קטן שהגדיל

קטן שהגדיל באמצע שבעת ימי האבלות, נחלקו מהר"ם מרוטנבורג (הל' שמחות סי' קג) ותלמידו הרא"ש (מועד קטן פ"ג סי' צו). לדעת מהר"ם חייב להתאבל אחר שהגדיל, כשמועה קרובה ברגל שמתאבל אחר הרגל שבעה ושלושים (מועד קטן כ ע"ב). והגם שבשמע ברגל הגברא בר חיובא הוא אלא שהיום גורם, אבל בקטן הגברא לאו בר חיובא הוא, ובשעת מיתה לא היה ראוי להתאבל, מ"מ אין דיחוי למצוות.

והרא"ש כתב לחלק בין גברא בר חיובא ויומא גרים, לקטן שבעת שהיה לו להתאבל פטור מחמת קטנות, ופקע ממנו חיוב אבילות לעולם, וכמבואר בגמרא (פסחים צג ע"א) קטן שהגדיל בין ב' פסחים, כל שאינו זקוק לראשון אינו זקוק לשני, וכן היושבים על שמועה קרובה ז' ול' אינה מצוה בפני עצמה, אלא תשלום לאבלות שהיה לו לעשות מיד אחר הקבורה כשידע, וכשלא ידע תקנו שיש לו תשלומין כל שלושים יום, וכשידע ולא נתחייב לא שייך בו תשלומין.

ופסק הטור (סי' שצו) כאביו הרא"ש שבטל ממנו דין אבלות ואינו חייב בו. וכן פסק מרן בשולחן ערוך (שם ס"ג). ובשו"ת שאגת אריה (סי' יז) ובשו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' שסג, ח"ה סי' נג) הוכיח מהגמרא (ברכות נא ע"א) שגם באדם שייך דיחוי. ובספר כל בו להלכות אבלות (עמ' 270) הביא בשו"ת יד אליהו פסק לחייבו על כל פנים באבלות בימים הנותרים. מכל מקום העיקר כדברי הפוסקים שאין דין אבלות לקטן.

קורעים לקטן מפני עגמת נפש

לענין קריעה בקטן, פסק הטור (סי' שמ) שמקרעין לו מפני עגמת נפש, וכתב רבינו יצחק אבן גיאת שאם הגיע לחינוך קורעים לו כדרך שמחנכים אותו לשאר מצוות. וכתב הדרישה (אות יב, והובא בט"ו ס"ק 10) שמכאן ראייה קצת שקטן שהגיע לחינוך נוהג כל דיני אבלות. ומרן השו"ע (סי' שמ סמ"ז) כתב שמקרעין לו, והשמיט דברי הרי"ף גיאת.